Gülsefa, G., Şahin, M. ve Şahin, D. (2025). Apollonia a.R Nekropol alanı düzenlemesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 14*(1), 303-324.

*Uluslararası **T**ürkçe **E**debiyat **K**ültür **E**ğitim Dergisi Sayı: 14/1 2025 s. 303-324, TÜRKİYE*

Araştırma Makalesi

APOLLONİA a.R NEKROPOL ALANI DÜZENLEMESİ

Gonca GÜLSEFA*

Mustafa ŞAHİN**

Derya ŞAHİN***

Geliş Tarihi: 25 Kasım 2024 ***Kabul Tarihi: 11 Şubat 2025***

Öz

Bursa ili, Nilüfer ilçesi, Gölyazı Mahallesi'nde yer alan Apollonia a.R Antik Kenti, halk arasında gayrimüslim mezarlığı olarak bilinen kentin girişinde geniş bir nekropol alanına sahiptir. Nekropolde yapılan kazı çalışmaları 2016 ve 2017 yıllarında Bursa Arkeoloji Müzesi ve Bursa Uludağ Üniversitesi iş birliğiyle gerçekleştirilmiştir. Çoğu defineciler tarafından tahrip edilmiş olan mezarlarda yapılan kazılar neticesinde 27 mezar tam olarak açığa çıkarılmıştır.

Çalışmanın konusunu, kısmen kazısı tamamlanan Nekropol alanının halkın ziyaretine açılması için yapılan düzenlemeler oluşturmaktadır. Yapılan çalışmalar arasında; mezarların üzerine yapılan üst örtüler, konservasyon çalışmaları, ziyaret için uygun gezi yolu düzenlemesi ve mezar hediyeleriyle antik dönemde öteki dünya inancını temsil eden uygulamalar yer almaktadır. Ayrıca, alanın tarihsel ve kültürel öneminin vurgulanması için kazı dönemleri boyunca yapılan bilgilendirme çalışmalarına yer verilmiştir.

Yapılan uygulamaların hem alanın korunması hem de halkın tarihi ve kültürel mirasa olan farkındalığının artırılması yönünde önemli adımlar olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Apollonia ad Rhyndacum, Bithynia, Nekropol, restorasyon, konservasyon, peyzaj.

APOLLONIA a.R NECROPOLIS AREA ARRANGEMENT

Abstract

The Ancient City of Apollonia a.R., located in Gölyazı Neighborhood, Nilüfer District, Bursa Province, has a large necropolis area at the entrance of the city, popularly known as the non-Muslim cemetery. Excavations in the necropolis were carried out in 2016 and 2017 in cooperation with the Bursa Archaeological Museum and Bursa Uludağ University. As a result of the excavations in the graves, most of which were destroyed by treasure hunters, 27 graves were fully uncovered.

* Arş. Gör. Dr.; Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, goncagulsefa@uludag.edu.tr

** Prof. Dr.; Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, mustafasahin@uludag.edu.tr

*** Prof. Dr.; Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, dsahin@uludag.edu.tr

The subject of this study is the arrangements made to open the partially excavated Necropolis area to the public.

In the process following the excavations, the area where the treasure excavations were intense was first surrounded by a protective fence. With the permission of the Bursa Regional Council for the Protection of Cultural Assets, protection and landscaping works were started in the necropolis area. First of all, protection measures were taken for the tombs made of mudbrick or brick materials because they are very sensitive, and two areas were covered with steel frame supported protection roofs. In the necropolis arrangement project, first of all, a walking route was created according to the locations of the graves. Information signs and benches were placed on the sides of the road, allowing visitors to examine the area in detail and rest. Since the originals of the small artifacts found in the necropolis area are exhibited in the museum, imitations were made and placed in the appropriate places where they were found during the excavation. The main purpose of the application is to provide holistic data to the visitor and to better understand the finds together with the architecture to which they belong.

Keywords: Apollonia ad Rhyndacum, Bithynia, Necropolis, restoration, conservation, landscape.

Giriş

Antik Propontis (Marmara Denizi) ile Olympos (Uludağ) Dağları arasında kalan Apolloniatis (Uluabat) Gölü kıyısında yer alan Apollonia ad Rhyndacum Antik Kenti, Antik Çağ'da Bithynia Bölgesi'nin önemli kentlerinden birisidir. Kent Bursa-Karacabey karayolunun 35. kilometresinden güney yönünde 7 kilometre içeride yer almaktadır. Modern yol, yerli halk tarafından "Gâyrimüslüm Mezarlığı" olarak adlandırılan nekropolün ortasından geçerek kente ulaşır (Görsel 1-4) (Şahin, 2018, s. 2788).

Görsel 1: Uydu Fotoğrafından Apollonia a.R. ve Apolloniatis

Apollonia kenti peş peşe sıralanan üç yarımada üzerinde konumlanmıştır. En uçta kalan bölüm, gölde suların yükseldiği dönemlerde ada halini almaktadır. Adaya geçiş, bir zamanlar tahta köprü ile sağlanırken, günümüzde beton köprü kullanılmaktadır. En uçtaki bölüm kentin en güvenilir yeridir. Akropol olarak da adlandırılabilecek bölümü, Geç Antik Dönem'de

yaptırıldığı düşünülen bir sur duvarı çepeçevre dolanmaktadır. Ortada kalan yarımada antik kentin asıl yerleşim alanlarından birisidir. Elde edilen verilere göre, yerleşim yarımadayı ikiye ayıran Zambak Tepe'nin batı yamacı boyunca uzanmaktadır. En kuzeyde kalan ve bir sur duvarı ile yerleşimden ayrılan yarımada ise antik kentin nekropol sahasıdır. Antik kente ait kült alanı, stadion, tiyatro gibi kamu yapıları ortada bulunan yarımadanın üzerindedir (Şahin ve Özbey, 2019, s. 1-2; Şahin vd., 2022, s. 470) (Görsel 1-2).

Tiyatro, Zambak Tepe'nin güneybatı yamacında, stadion ise kuzey eteğindedir. Yarımadanın doğu yamacında nişli kutsal alanı bulunmaktadır. Kentin koruyucu tanrısı Apollon'a ait temenosun[1] anakaranın yaklaşık 1 km güneyinde yer alan Kız Adası üzerinde olduğu tahmin edilmektedir (Şahin, 2016, s. 1-2) (Görsel 3).

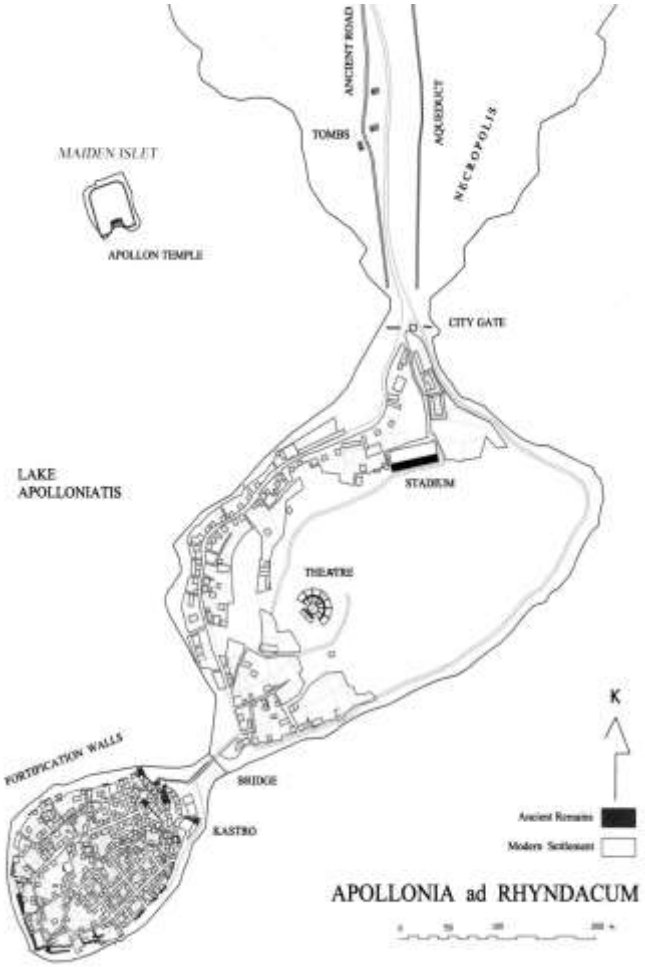

Görsel 2: Apollonia a.R. Kenti Yerleşim Planı, Foto: Aybek ve Öz 2010, s. 321 Çizim 1

[1] Detaylı bilgi için *bk.* Şahin, 2016, s. 195-197.

Görsel 3: Apollonia a.R. Nekropolü Genel Görünüm

Görsel 4: Apollonia a. R. Nekropolü Sondaj Alanları, Rölöve

1. Alanın Ziyaretçiler İçin Düzenlenmesi:

Mezarların mimari özellikleri ve buluntular ile ilgili daha önce detaylı yayınlar yapıldığından bu makalede, kazısı tamamlanan Nekropol alanını ziyarete uygun hale getirmek için nasıl bir düzenleme yapıldığına odaklanılmıştır (Şahin ve Özbey, 2018; Şahin, 2018; Şahin vd., 2019).

Bilindiği üzere her kazı aynı zamanda tahribat olarak algılansa da günümüzde sıklıkla maruz kaldığımız defineci vandallıkları her zaman bize "doğa boşluk tanımaz" sözünü hatırlatmaktadır. Gerçekten de doğa boşluk tanımıyor ve biz arkeologlar alanlara müdahale etmediğimiz zaman, meydan kısa zamanda zengin olma hayali kuran definecilere kalıyor. Sonuçta onlarda bilinçsiz bir şekilde her türlü arkeolojik alanı tahrip etmeye başlıyor. Gölyazı'da bulunan Apollonia a. R. Antik Kentinin hikâyesinde yukarıda anlattığımız süreci doğrular niteliktedir. Bursa yolu ve Gölyazı yerleşimi arasında kalan nispeten yerleşimden izole ortasından ana yolun geçtiği Nekropol alanı 2016 yılına kadar sıklıkla definecilerin uğrak noktası olmuş ve her fırsatta khamosorion mezarların kapaklarını kırılarak mezarlar hoyratça kazılmıştır. Bu nedenle 2016 yılında Bursa Arkeoloji Müzesi Başkanlığında ve Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Mustafa Şahin'in Bilimsel danışmanlığında, Bursa Nilüfer Belediyesinin maddi destekleriyle Nekropol alanında kazı çalışmaları başlatılmıştır[2]. 2016 ve 2017 yıllarında aralıksız 12 ay boyunca süren kazılar neticesinde beş farklı sondaj alanında 27 adet mezar açığa çıkartılmıştır (Şahin, 2018; Şahin ve Özbey, 2018; Şahin vd., 2019). Mezarların buluntu gurubuna göre kronolojik spektrumuna bakıldığında Helenistik Dönemden, MS 13. yüzyıla kadar olan geniş bir dönemde kullanım gördüğünü söyleyebiliriz (Grafik 1).

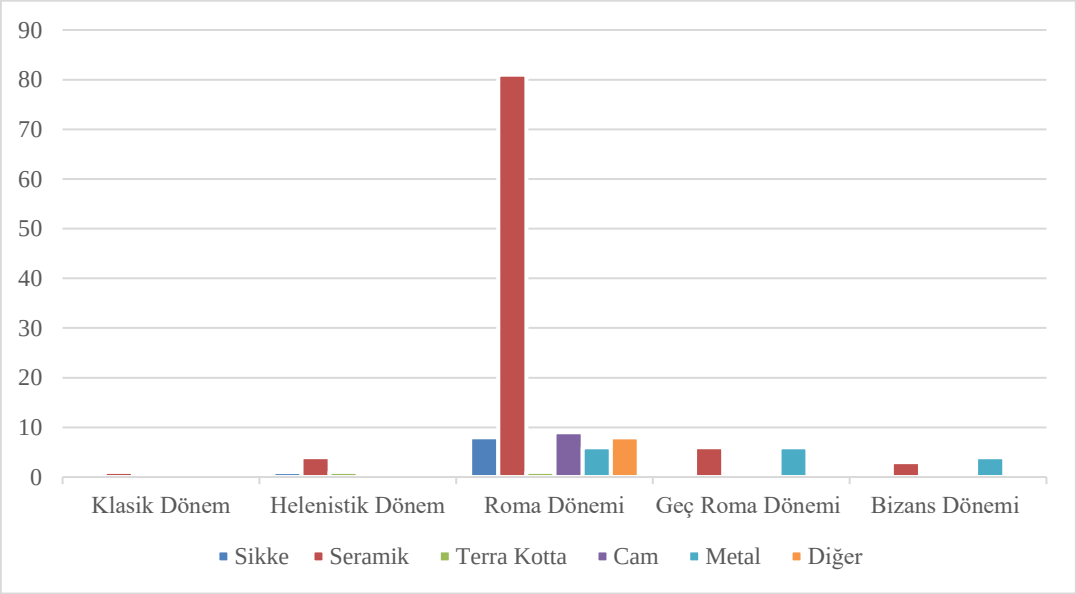

Grafik 1: Buluntuların Kronolojik Dağılımı

[2] Kurtarma kazıları esnasında 5 farklı sondaj alanında 27 adet mezar kazısı yapılmış ve 8 farklı tip tespit edilmiştir. Bu tipler içerisinde "khamosorion mezar", "taş sanduka mezar", "kerpiç sanduka mezar", "kerpiç çatkı mezar", "kiremit (stroter) çatkı mezar", "basit toprak mezar", "basit kil sanduka mezar" ve "oda mezar". Şahin vd., 2019, s. 7. Ayrıntılı bilgi için bk. Şahin, 2018.

Mezarlarda çok farklı mezar hediyesi tespit edilmiş olup yoğunluğu unguentarium[3] oluşturmaktadır. Pişmiş toprak ve cam unguentariumun yanı sıra pişmiş toprak figürin, pişmiş toprak ve cam kâse, lagynos[4] , kandil, yağdanlık, strigilis[5], takı ve süs eşyası, bronz oinochoe[6], metal veya kemik aletler, sikke ayrıca çok sayıda cam, kemik ve seramik parçası da buluntular arasında yer almaktadır (bk. Tablo 1).

Tablo 1: Apollonia ad Rhyndacum Nekropol Alanı Mezar Buluntuları

Mezar	Buluntu	Dönem
M1	Sikke (1),	-
	Figürin amorf (1)	-
	Boncuklar (3)	-
	Oyun taşı (3)	-
	Mızrak ucu (1)	Bizans Dönemi
	Kolye Apliği (1)	-
	Seramik; Kaseler, tabaklar, çömlek ve pişirme kabı parçaları, amphora parçası, kandiller, boncuklar, sikke, mızrak ucu, kolye apliği, üçgen formlu oyun taşları gibi buluntular vardır.	Mezar hediyeleri MS 1. yüzyılın ortasından 14. yüzyıla kadar çok geniş bir zaman aralığına tarihlenmektedir.
M2	Unguentarium (2)	MS 6-7. yüzyıl
	Kâse parçaları, mutfak kapları, tencere	MS 2-13. yüzyıl
M3	Sikke (1)	-
	Seramik; Skyphos parçaları, amphora kulbu, pişmiş toprak kâse ve tabak parçaları	MS 1. - 2. yüzyıl
M4	Kemer Tokası (1)	MS 6.-7. yüzyıl
	Seramik, ekhinus kase,	MÖ 4.- 3.
SIV-1	Sikke (3)	MS 28-29. I. Constantinus (MS 330-335) -
	Çıngırak (1)	Geç Roma İmparatorluk Dönemi
	Situlus (1)	Geç Roma İmparatorluk-Erken Bizans Dönemi
	Cam boncuk (2)	-
	Seramik; Unguentarium, Helenistik kâse, lagynos, kaseler, tabaklar, pişirme kapları, amphoralar, kandiller, amphora ve pişirme kabı	Helenistik Dönem MS 2. yüzyıl ilk çeyreği.
M5a	Sikke (2)	-
	Unguentarium (2)	MÖ 50 - MS 50, MS 2. yüzyıl
	Lagynos (1)	MS 1. yüzyıl.
	Kandil (1)	-
	Cam şişe (3)	-
	Bronz yüzük (1)	MS 2. yüzyıl
	Bronz yağdanlık (1)	-

[3] İçerisinde koku, yağ, ilaç vb. ürünlerin saklandığı, mezar hediyeleri arasında sıkça görülen ve gözyaşı şişeleri olarak da bilinen küçük boyutlu bir kap tipi. Delemen ve Çokay-Kepçe, 2009, s. 28.
[4] Basık gövdeli, ince ve uzun boyunlu, tek kulplu servis testisi. Delemen ve Çokay-Kepçe, 2009, s. 15.
[5] Antik Çağ'da atletlerin antrenman veya yarıştan önce vücutlarına sürdükleri yağı temizlemek için kullandıkları bir tür alet. Tekçam, 2022, s. 212.
[6] Sıvı maddelerin taşınmasında kullanılan yonca veya düz ağızlı kap türü. Tekçam, 2022, s. 155.

	Strigilis (2)	MS 1. yüzyıl
	Kemer Tokası (1)	MS 4-5. yüzyıl.
	Menteşe parçası (1)	-
M5b	Unguentarium (7)	MS 50-100 MS 1. yüzyıl MS 1. yüzyılın ikinci yarısı.
	Kandil	-
	Cam Unguentarium (2)	MS 1. yüzyıl
	Cam Kase (1)	-
	Metal yonca ağızlı oinochoe (1)	MÖ 25-MS 25
	Strigilis (1)	MS erken 1. yüzyıl
	Bronz süzgeçli kaşık (1)	-
M5c	Unguentarium (4)	MÖ 50 – MS 100 arası.
		MS 1. yüzyılın ikinci yarısı.
	Lagynos (1)	MS 1. yüzyıl.
	Oinochoe (1)	-
	Cam Unguentarium (2)	MS 1. yüzyıl.
	Strigilis (1)	MS 1. yüzyıl.
M5d	Unguentarium (13)	MÖ 1. yüzyıl sonları ile MS 1. yüzyıl başı. MS 50-100
	Cup kantharos (1)	MS 1-2. yüzyıllar.
	Kemik Kaşık (1)	MS 1.-2. yüzyıl.
	Cam Unguentarium (3)	-
	Lagynos (1)	MS 1. yüzyıl.
	Bronz sonda kaşığı (1)	MS 2. yüzyıl.
	Mermer palet (1)	-
M6	Figürin (2)	-
	Unguentarium (1)	MS 1. yüzyıl ortaları
	Lagynos (1)	MÖ 1. yüzyıl
	Cam Kâse (1)	MS 1. yüzyılın ilk yarısı
	Gümüş Küpe (1)	-
M7	Unguentarium (5)	MS 1. yüzyıl.
M8	Unguentarium (2)	MS 1. yüzyıl ortaları.
	Lagynos (1)	MS 1. yüzyıl.
M9a	Sikke (1)	MÖ 62-59.
	Seramik; Kase (3)	-
M9b	Unguentarium (1)	MÖ 50 - MS 50 arası
	Lagynos (2)	MS 1. yüzyıl.
	Seramik; skyphos (1), kandil (1)	-
	Cam, Unguentarium (1)	MS 1. yüzyıl.
	Strigilis (1)	MS 1. yüzyıl.
	Kemik kaşık (1)	MÖ 2-1. yüzyıl.
M22	Unguentarium (8)	MS 1. yüzyıl – MS 2. yüzyıl
	Kandil (1)	MS 1. yüzyılın ilk yarısı.
	Cam unguentarium (5)	MS 1. yüzyıl.
	Cam Kâse (1)	MS 1. yüzyıl.

	Diadem (altın) (1)	-
	Bronz yüzük (4)	MS 2. yüzyıl.
	Bronz zil (3)	Geç Roma İmparatorluk Dönemi
	Bronz ok ucu (1)	-
	Bronz çivi (2)	Roma Dönemi
	Cam boncuk (1)	-
	Kemik boncuk (1)	Roma Dönemi
	Oyun pulu (1)	MS 2. yüzyıl.
	Kemik yüzük (1)	-
	Topuz başlı saç iğnesi (1)	MS 1.-2. yüzyıllar
SV-1	Sikke (4)	MÖ 48-47
	Bronz Küpe (1)	-
M10	Sikke (3)	
	Seramik; unguentarium, kase, amphora kulp, kandil	MÖ erken 1. yüzyıl.
	Bronz çan	MS 2. yüzyıl başları
M11	Unguentarium (1)	MÖ 250-170.
	Kandil (1)	MÖ geç 1. yüzyıl.
M12	Kadın figürini (1)	MÖ 2. yüzyıl (?).
	Unguentarium (6)	MS 1. yüzyıl.
M13	Sikke (1)	MS 1. yüzyıl sonları-MS 2. yüzyılın ilk yarısı.
	Unguentarium (2)	MS 1. yüzyıl sonları-MS 2. yüzyılın ilk yarısı.
	Unguentarium cam (1)	-
	Burma küpe (altın)	-
M14	Unguentarium (1)	MS 50-100.
M15	Hermes Hermesi figürini (2)	MÖ 1. yüzyıl
	At üzerinde heros (?) (2)	-
	Tanımlanamayan figürin (1)	-
	Kadın figürini-kemik(2)	-
	Unguentarium (2)	MÖ 1. yüzyıl-MS 1. yüzyıl başı.
	Kandil (1)	-
M16	Unguentarium (1)	MÖ 50-100
	Kandil (1)	-
M17	-	-
M17a	-	-
M17b	Unguentarim (2)	MÖ 1. yüzyıl sonları.
	Kandil (1)	MÖ 1. yüzyılın sonu - MS 1. yüzyılın başı.
M18	-	-
M19	Figürin parçaları (2)	-
	Unguentarium (3)	MÖ 50-100 MS 2. yüzyıl.
	Pişmiş toprak, Kâse (2)	MS 1. yüzyılın ilk yarısı. -
	Kantharos (1)	MS. 1. yüzyılın ikinci yarısı.
	Kandil (1)	MS 1. yüzyılın ilk yarısı.
	Uzun saplı kemik kaşık (1)	MS 1. – 2. yüzyıllar.

M20	Unguentarium (2)	MS 50-100
	Kase (?)	-
	Lagynos (1)	-
	Kandil (1)	MS 1. yüzyıl.
M21	-	-

Kazı çalışmalarını takip eden süreçte, ilk olarak define kazılarının yoğun olduğu 1307 numaralı parselin içinde kalan yaklaşık 2,5 hektarlık bir alanın çevresi koruma çiti ile çevrilmiştir[7] (Görsel 5).

Görsel 5: Nekropol Alanının Çitle Çevrilmesi

Kazı çalışmaları ve nekropolün tel örgü ile çevrilmesinin ardından alanın arkeopark / nekropark olarak düzenlenmesi planlanmış ve Arkeoteknik Şirketi tarafından Bursa Nilüfer Belediyesinin sponsorluğunda alan düzenleme projesi başlatılmıştır. Burada amaç, nekropol alanında bulunan buluntuların mevcut durumu ve mezar mimarisiyse bütünsel olarak sergilenmesi olmuştur 01/12/2020 tarihinde Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun izni ile nekropol alanında koruma ve çevre düzenlemesi çalışmalarına başlanmıştır. Öncelikle çok hassas oldukları için kerpiçten ya da pişmiş topraktan yapılmış olan mezarlar için koruma önlemleri alınmış, çelik karkas destekli koruma çatıları ile iki alanın üzeri kapatılmıştır (Görsel 6-7).

[7] Bu taşınmaz 09.08.2023 tarihli ifraz işlemi (Tsm) ile pasife alınmıştır.

Görsel 6: Nekropol Alanından Genel Görünüm

Görsel 7: Nekropol Alanından Genel Görünüm

Görsel 8: Nekropol Alanından Görünüm

Bu koruma alanının dışında kalan, ana kayaya oyulmuş khamosorion tipi mezarlar ise metal bir çerçeve üzerine mezarların hava almasına imkân verecek açıklıklar bırakılarak cam ile örtülmüştür (Görsel 9-10).

Görsel 9: Khamosorion Tipi Mezarlar

Görsel 10: Khamosorion Tipi Mezarlar

İki grup mezar alanı üzerine çelik iki üst örtü yapılmış, mezarların birbiriyle bağlantısını sağlayan bir yürüyüş yolu oluşturulmuştur. Mezarların üzerinin kapatılması sayesinde kerpiç ve pişmiş toprak mezarların doğa şartlarından etkilenerek bozulmaları minimuma indirilmiştir. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü Öğretim Üyesi Murat Cura başkanlığında bir ekip tarafından, 2021 yılında alan düzenlemesi projesine eş zamanlı olarak mezarlarda restorasyon ve konservasyon çalışmaları da yapılmıştır (Cura, 2023, s. 225). Kazılarda gün yüzüne çıkarılan mezarların bir bölümü, doğal taştan oyulmuş olup bazı kısımları tuğla ve taş örgüyle tamamlanmıştır. Lahit mezarların yanı sıra kerpiç malzemeden yapılan mezarlar da mevcuttur. Kerpiç mezarların en büyüğü 250 x 90 cm boyutlarındadır (Şahin ve Özbey, 2018, s. 117; Ercan, 2020, s. 14[8]). Toplamda 16 adet olan kerpiç mezarlar öncelikle kazı sonrası playwood ile yanları ve üzeri kapatılarak koruma altına alınmış, daha sonraki üst örtü ve sağlamlaştırma çalışmaları ile de mezarlardaki tahribat en aza indirilmiştir (Şahin, vd., 2019, s. 35).

Koruma çalışmaları dışında alanda mezarların konumuna uygun olarak yürüyüş yolları ve seyir terasları tasarlanmıştır (Görsel 11-12).

Görsel 11: Yürüyüş Yolları

Görsel 12: Yürüyüş Yolları

Yürüyüş zemini 1,35 cm genişliğinde korten bir çerçeveden yapılmış daha sonra içleri sırasıyla jeotekstil ve çakıl taşı dökülerek basit ancak alanın topografyasına uygun hale

[8] Apollonia ad Rhyndacum nekropolü kerpiç mezarları ile ilgili detaylı bilgi için bk. Ercan, 2020.

getirilmiştir. Yol kenarlarına yer yer banklar yerleştirilerek ziyaretçilerin kimi zaman alanı içselleştirmelerine, detaylı incelemelerine ve dinlenmelerine imkân sağlanmıştır (Görsel 13).

Görsel 13: Bilgilendirme Levhaları

Bu rotanın başlangıcından itibaren yürüyüş yolları, mezarların kazı başlangıcındaki hallerini ve kazılarda bulunan buluntu detaylarını gösteren bilgilendirme levhalarıyla desteklenmiştir (Görsel 14-16). Ayrıca bölgede bulunan endemik bitkiler hakkında detaylı bir bilgilendirme tabelası da yaptırılmıştır (Görsel 17).

Görsel 14: Bilgilendirme Levhaları

Görsel 15: Bilgilendirme Levhaları Genel Görünüm

Görsel 16: Bilgilendirme Levhaları

Görsel 17: Bilgilendirme Levhaları Detay

Mezarların bilgilendirme levhaları Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde yazılmıştır. Bilgiler içinde mezarın kazı öncesi durumu, kazı sonrası buluntuların pozisyonuna göre fotografı ve çizimi, ayrıca buluntuların temizlenmiş fotografları ile tarihlendirme detaylarına yer verilmiştir (Görsel 18-20).

Görsel 18: Bilgilendirme Levhaları Detay

Görsel 19: Bilgilendirme Levhaları Detay

Görsel 20: Bilgilendirme Levhaları Detay

2023 yılında Türk Tarih Kurumunun proje desteği[9] ile özellikle alanda birincil kremasyon[10] mezarların sokak hayvanları tarafından tahrip edilmeye başladığının tespiti neticesinde, üst örtüsü olan grup mezarların etrafı ağ sistemi ile tamamen çevrilerek dış etkilere kapalı bir hale getirilmiştir (Görsel 21-23).

Görsel 21: Nekropol Alanı Ağ Sistemi

Görsel 22: Nekropol Alanı Ağ Sistemi Detay

[9] Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na 2023 yılı Nekropol alanı koruma ve onarım çalışmalarına sağladıkları destek için teşekkürlerimizi sunarız.

[10] Kremasyon, çeşitli şekillerde uygulanan bir gömü yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Erken Neolitik Dönem'den beri yaygın olarak kullanılan gömme yöntemlerinden biri, cesedin yakılmasıdır bu işlem kremasyon olarak isimlendirilir. O. Hançerlioğlu, bu yakma işleminin sebebinin ateşin kötülükleri yatıştırıcı ve sağlık ile canlılık verici özellikleri nedeniyle kullanıldığını ifade etmektedir. Hançerlioğlu, 1975, s. 76.
G. Thompson ise ateşin arındırıcı etkisiyle ölümden sonra yeni bir hayata geçiş inancının, ölülerin yakılmasında etkili olduğunu belirtir. Thomson, 1985, s. 265. Kremasyon işlemi genellikle daire ya da dikdörtgen şeklinde kazılmış bir çukurda nekropollerin belirli alanında gerçekleştirilmektedir. Daha sonra ise cesedin külleri ve kemikleri toplanarak urneye konulmuş ya da kremasyonun üstü küçük bir tümsekle kapatılarak, kemikler ve küller, yakılan mezar hediyeleriyle birlikte yakma alanında bırakılmıştır. Hürmüzlü, 2008, s. 9. Ancak Apollonia a.R. Nekropolünde yerinde yani birincil kremasyon olarak tanımladığımız farklık bir uygulama mevcuttur. Kazılarda elde edilen yoğun miktarda mıh ve yanık verilerinden anlaşıldığı kadarıyla, ölü beden defnedilen mezar içinde ahşap bir platform üzerine yatırıldıktan sonra yakma işlemine maruz bırakılmıştır. Şahin, 2018, s. 2798.

Görsel 23: Nekropol Alanı Ağ Sistemi Detay

Ağ sistemi sayesinde daha korunaklı hale gelen mezarlardan iki mezar seçilerek, ölü gömme geleneklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için polyester iskeletler yerleştirilmiştir. Kazılarda elde edilen buluntular doğrultusunda mezar hediyesi olarak kullanılan kap formlarının imitasyonları yapılarak ilgili mezarlara yerleştirilmiştir[11]. Buradaki amaç kontekst buluntunun bütünsel olarak ziyaretçiye sunulması ve antik dönem ölü gömme geleneklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

Kazılarda bulunan orijinal buluntuların açık havada / kazı alanında sergilenmesi güvenli ve uygun değildir. Bununla birlikte küçük buluntuların ait olduğu mimari dışında müzelerde sergilenmesi konunun ve kontekst buluntunun tam olarak algılanmasına müsaade etmez. Bunun için kimi zaman müzelerde arkeolojik alanların canlandırması yapılarak eserler orada sergilenmek istenir. Burada ise tersi bir durum söz konusu olmuş nekropol alanında bulunan küçük eserlerin imitasyonunu kullanmak suretiyle orijinal yerlerinde sergilenmesi planlanmıştır. Ayrıca sikke bulunan mezarlarda sikkeler iskeletlerin ağzına yerleştirilerek pagan inancındaki öteki dünya algısı vurgulanmaya çalışılmıştır[12]. Her iki uygulamada da amaç ziyaretçiye bütünsel veri sağlamak ve buluntuların ait olduğu mimariyle birlikte daha iyi anlaşılması çabasıdır (Görsel 24-26).

[11] Ölen kişinin sahip olduğu ve öteki dünyada da kullanacağına inanılarak mezarlara takılar, kaplar, aletler ve silahlar gibi çeşitli eşyalar bırakıldığı gözlemlenmektedir. Howatson, 2013, s. 176. Ayrıca, mezarlarda veya mezarlık alanlarında ölü gömme törenleriyle ilişkili olabilecek çeşitli kapların yanı sıra küçük veya büyük baş hayvan kemiklerine de rastlanmaktadır. Akyurt, 1998, s. 6. Mezar hediyeleri ölülerin tüm gereksinimlerini karşılayacak biçimde tamamlarken, ölülerin kişisel eşyalarıyla görüntü tamamen evleşmektedir. Mezar sahibi evde olduğu gibidir. Mezar düzeni ve buluntular ailenin sosyal sınıfı, dönemi ve kültürüne ilişkin izler verirken, kişisel eşyalar da sahiplerinin cinsiyetlerinden meslek ve özelliklerine kadar bilgiyi içermektedir. Bu eşyalar ölünün yaşarken kullandığı eşyalardan oluşmaktadır. Mezar sahibinin yanında ve üstünde bulunmaktadır. Örneğin mezarda yaba ve saban ele geçmesi mezar sahibinin tarımla uğraştığı, olta ucu bulunması balıkçılıkla ve tıp aletleri tespit edilmesi ise hekim mezarı olduğu hakkında bilgiler vermektedir. Çevik, 2000, s. 79. Ayrıca çeşitli tiplerde seramikler (unguentarium, lagynos, kâse vb.) dışında ölen kişinin kim olduğuna bağlı olarak strigilis, ayna veya oyuncaklar da mezar hediyeleri arasında yer almaktadır. Hürmüzlü, 2008, s. 38. Detaylı bilgi için bkz. Kurtz ve Boardman, 1971, s. 100-101.

[12] Yeraltı ülkesinde Akheron ırmağını geçiren sandalcı Kharon'a versinler diye ölülerin ağzına bir metelik (obolos) sıkıştırma ya da bu yolculuk için yanlarına lamba ile ayakkabı koyma geleneğine her yerde uyulmazdı. Erhat, 1972, s.221; Grimal, 2012, s. 369.

Görsel 24: Sergi Örneği Genel

Görsel 25: Sergi Örneği Genel

Görsel 26: Sergi Örneği Detay

Apollonia a.R. nekropolünde bulunan kondisyonu iyi durumdaki bir grup eser bugün Bursa Arkeoloji Müzesi'nin hemen girişinde yer alan bir vitrinde sergilenmektedir. Ancak mimarisinden kopuk bir şekilde sadece eser odaklı bir sergi kontekst bütünlüğü olmadığından maalesef çok anlam ifade etmemektedir (Görsel 27-31).

Görsel 27: Bursa Arkeoloji Müzesi Gölyazı a.R. Nekropolü Sergisi

Görsel 28: Bursa Arkeoloji Müzesi Gölyazı a.R. Nekropolü Sergisi Detay

Görsel 29: Bursa Arkeoloji Müzesi Gölyazı a.R. Nekropolü Sergisi Detay

Görsel 30: Bursa Arkeoloji Müzesi Gölyazı a.R. Nekropolü Sergisi Detay

Görsel 31: Bursa Arkeoloji Müzesi Gölyazı a.R. Nekropolü Sergisi Detay

Kazı dönemi boyunca cumartesi ve pazar günleri "halk günleri"[13] kapsamında rehber eşliğinde ziyaretçilere bilgilendirme yapılarak onlardan geri bildirimler alınmaktadır (Görsel 32-34).

[13] 15.08.2024 tarih ve 5532314 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarıyla İlgili Yapılacak Yüzey Araştırması, Sondaj ve Kazı Çalışmalarının Yürütülmesi Hakkında Yönerge'nin **ee maddesinde belirtildiği üzere; "**Kazı başkanları tarafından her çalışma sezonunda en az bir kez yerel halkın kültürel mirasın korunmasına ilişkin olarak bilinçlendirilmesi amacıyla, ilgili İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü koordinasyonunda ve ilgili Müze Müdürlüğü ve Bakanlık Yetkili Uzmanı / Temsilcisi'nin bilgisi dâhilinde bilgilendirme etkinlikleri" kapsamında yapılan bilgilendirme.

Apollonia ad Rhyndacum Antik Kenti Nekropol alanında 17 Ağustos-12 Kasım tarihleri arasında hafta sonları 09:00-18:00 (12:00-13:00 arası hariç) saatleri arasında bilgilendirilme gezisi gerçekleştirilmiştir. 17 Ağustos-29 Eylül tarihleri arasında 106 kişi ziyaret etmiştir. Gelen ziyaretçiler arasında aileler, gençler ve orta yaşta kişiler yer almaktadır. Ziyaretçilerimiz oldukça ilgili ve entelektüel seviyeleri yüksek bireylerdir. Bir arkeolog eşliğinde nekropolü ziyaret eden turistler, kimi zaman alandaki bilgilendirme levhalarına odaklanarak detaylı bilgiler edinmeye çalışmışlardır. Kısa kültür gezisi sonucunda ziyaretçiler, antik kentteki diğer kalıntılara da daha ilgili yaklaşmışlardır.

Görsel 32: Ziyaretçiler

Görsel 33: Ziyaretçiler

Görsel 34: Ziyaretçiler

Kısaltmalar

çev.: Çeviren

s.: Sayfa

AST: Araştırma Sonuçları Toplantısı

Kaynaklar

Akyurt, İ. M. (1998). *M.Ö. 2 .Binde Anadolu'da ölü gömme adetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Cura, M. (2023). Apollonia ad Ryndacum Antik Kenti Nekropolis alanı restorasyon ve konservasyon çalışmaları, 36. AST, 42. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, s. 225-236.

Çevik, N. (2000). *Urartu kaya mezarları ve ölü gömme gelenekleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Delemen, İ. ve Çokay Kepçe, S. (2009). *Yunan ve Roma kap formları sözlüğü*. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.

Ercan, O. (2020). *Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü kerpiç mezarları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erhat, A. (1972). *Mitoloji sözlüğü.* İstanbul: Remzi.

Grimal, P. (2012). *Mitoloji sözlüğü Yunan ve Roma*. İstanbul: Kabalcı.

Hançerlioğlu, O. (1975). İnanç sözlüğü: dinler-mezhepler-tarikatlar-efsaneler. İstanbul: Remzi.

Howatson, M.C. (2013). *Oxford antikçağ sözlüğü*. İstanbul: Kitap.

Hürmüzlü, B. (2008). *Eski Yunan'da ölü gömme gelenekleri*. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.

Kurtz D. C. ve Boardman, J. (1971). *Greek Burial Custom (Aspects of Greek and Roman Life.)*. Ithaca: Cornell University.

Şahin, M. (2016). *Bursa ve ilçeleri arkeolojik kültür envanteri II,* Nilüfer İlçesi I. Bursa: Nilüfer Belediyesi.

Şahin, M. (2018). Apollonia Nekropolü kurtarma kazıları 2016-2017 mezar tipleri üzerine bir inceleme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, *7*(4), 2788-2812. https://dergipark.org.tr/tr/pub/teke/issue/42447/511252

Şahin, M. ve Özbey, A. S. (2018). *Nekropol kazıları 2016-2017, Apollonia a.R. Araştırmaları I*. Bursa: Nilüfer Belediyesi.

Şahin, M., Özkılınç, G., Özbey, A. S., (2019). *Apollonia ad Rhyndacum kazı rehberi*. M. Şahin, G. Özkılınç, A. S. Özbey (Ed.), Bursa: Nilüfer Belediyesi.

Şahin, M. ve Özbey, A. S. (2019). *Nekropol ve peyzaj uygulamalar, yaklaşımlar ve öneriler, Apollonia a.R. Araştırmaları II*. M. Şahin, G. Özkılınç, A.S. Özbey (Ed.). Bursa: Nilüfer Belediyesi Yayınları.

Şahin, M., Şahin, D., Gülsefa G., (2022). Apollonia ad Ryndacum Antik Kenti ve 2021 Yılı Tiyatro Kazıları Ön Raporu. 2022. In *Balıkesir Arkeoloji Buluşmaları 2021-Mysia ve Çevre Kültürleri 2021 Bildiriler Kitabı*, 579-602. İstanbul: Ege.

Tekçam, T. (2022). *Arkeoloji Sözlüğü.* İstanbul: Alfa.

Thomson, G. (1985). *Eski Yunan toplumu üzerine incelemeler tarih öncesi Ege II*. (C. Üster Çev.). İstanbul: Payel.

Extended Abstract

The Ancient City of Apollonia a.R., located in Gölyazı Neighborhood, Nilüfer District, Bursa Province, has a large necropolis area at the entrance of the city, popularly known as the non-Muslim cemetery.Excavations in the necropolis were carried out in 2016 and 2017 in cooperation with the Bursa Archaeological Museum and Bursa Uludağ University. As a result of the excavations in the graves, most of which were destroyed by treasure hunters, 27 graves were fully uncovered.

The city of Apollonia is located on three peninsulas lined up one after the other. The extreme part becomes an island during the periods when the waters rise in the lake. While the passage to the island was once provided by a wooden bridge, today a concrete bridge is used. The most secure part of the city is the most secure part of the city. A city wall, which is thought to have been built in the Late Antique Period, surrounds the section, which can also be called the acropolis. The peninsula in the centre is one of the main settlement areas of the ancient city. According to the data obtained, the settlement extends along the western slope of Zambak Tepe, which divides the peninsula into two. The northernmost peninsula, separated from the settlement by a city wall, is the necropolis area of the ancient city. Public buildings such as the cult area, stadion and theatre belonging to the ancient city are on the peninsula in the middle.

The subject of the study is the arrangements made to open the partially excavated Necropolis area to the public. Among the works carried out; the upper covers over the graves, conservation works, the arrangement of a suitable promenade for the visit and the grave gifts representing the belief in the other world in the ancient period. In addition, in order to emphasise the historical and cultural importance of the site, information activities carried out during the excavation periods were included.

It is thought that these practices are important steps towards both protecting the site and raising public awareness of historical and cultural heritage.

Since the architectural features of the tombs and the finds have already been published in detail, this article focuses on how the excavated necropolis area was organised in order to make it suitable for visitors.

Following the excavations, a protective fence was erected around an area of approximately 2.5 hectares within the parcel 1307 where the treasure excavations were intensive.

Following the excavations and the fencing of the necropolis, the area was planned to be organised as an archaeopark/necropark, and a project was initiated by Arkeoteknik Company under the sponsorship of Bursa Nilüfer Municipality. The aim here was to exhibit the current state of the finds found in the necropolis area and the grave architecture in a holistic manner. On 01/12/2020, with the permission of the Bursa Regional Council for the Protection of Cultural Assets, protection and landscaping works were started in the necropolis area. First of all, protection measures were taken for the tombs made of mudbrick or terracotta because they are very sensitive, and two areas were covered with steel frame supported protection roofs.

The khamosorion type graves carved into the bedrock, which are outside this protection area, were covered with glass on a metal frame, leaving openings to allow the graves to breathe.

Two steel top covers were built over the two groups of graves and a walkway was created to connect the graves with each other. By covering the graves, the deterioration of mudbrick and terracotta graves by being affected by natural conditions was minimised. In 2021, restoration and conservation works were carried out on the tombs by a team led by Murat Cura, Lecturer at Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Fine Arts, Department of Conservation and Repair of Cultural Assets. Some of the graves unearthed during the excavations were carved from natural stone and some parts were completed with brick and stone masonry. In addition to the sarcophagus tombs, there are also tombs made of mudbrick material. The largest of the mudbrick graves measures 250 x 90 cm. The mudbrick graves, of which there are 16 in total, were firstly protected by covering their sides and top with playwood after the excavation, and the destruction of the graves was minimised with the subsequent covering and consolidation works.

Apart from the conservation works, walkways and viewing terraces were designed in accordance with the location of the graves.

The walking ground was made of a 1.35 cm wide corten frame, then geotextile and pebble stones were poured respectively, making it simple but suitable for the topography of the area. Benches were placed on the sides of the paths to allow visitors to internalise the area, examine it in detail and rest.

From the beginning of this route, the walking paths are supported by information signs showing the state of the graves at the beginning of the excavations and the details of the finds found during the excavations. In addition, a detailed information sign was also made about the endemic plants found in the region.

The information signs of the tombs are written in two languages, Turkish and English. The information includes the pre-excavation condition of the grave, post-excavation photographs and drawings according to the position of the finds, as well as cleaned photographs of the finds and dating details.

Two graves were selected from the graves, which became more protected thanks to the net system, and polyester skeletons were placed in order to provide a better understanding of the burial traditions. In line with the finds obtained during the excavations, imitations of the vessel forms used as grave gifts were made and placed in the relevant graves. The aim here is to present the contextual artefacts to the visitor in a holistic way and to provide a better understanding of ancient burial customs.